

KULTŪRA

MENAS  LITERATŪRA  MOKSLAS

Kryžiaus ašmuo

Ar kartais dabartinė mūsų demokratija ir liberaliosios vertybės nėra tiesiog pagoniškos? Na, gal tas pagoniškumas nėra toks tamsus, žiaurus, cikliškas ir uždaras, kaip jo būta senaisiais amžiais – juk vis dėlto tiek laiko praslinko. Renesansas, Apšvieta... regis, pastaroji ypač daug įtakos turėjo dabartiniam mūsų sekuliarizmui, persmelkusiam ne tik politiką, bet ir socialinius reiškinius, meną ir kultūrą. Iš senojo okultinio laiko simbolio – gyvatės, ryjančios savo uodegą – susikraustėme į socialinius ir kultūrinius *burbulus*, kuriuose ontologinio laiko, regis, apskritai neliko. Gal todėl, kad mes paprasčiausiai apie jį nebemąstome. O jeigu apie ką nors nemąstai, tai to ir nėra.

O juk jis egzistuoja – kaip visuotinumai. Kaip begalybė. Tiesiog jį mąstyti, apie jį mąstyti šiuo metu, kai žmonių raštingumas ir protiniai sugebėjimai sparčiai silpsta, formuodami nebe žinių, o idiokratinę visuomenę, yra keista, o gal ir baisu. Arba – nepatogu ir nenaudinga. Mąstyti apie būties pagrindus ir dvasines jėgas kaip apie intelekto, minties, galingo, kosminio kreacionizmo išikūnijimus mums nepakeliamas, nes mes to ne tik nebesuprantame, bet ir nebejuntame.

Mums kur kas patogesnis pagoniškas pasaulio suvokimas – ir fiziniu, ir mentiniu, ir emociniu – regis, šituo ypač – lygmeniu. Tik, kaip sakiau, tas pagoniškumas yra švelnesnis, labiau prisitaikęs prie mūsų sąmonės ir poreikių, toks, sakyčiau, suvenyrinis. Stabai yra arčiau mūsų, nei Dievas. Galima sakyti, jie visada šalia. O štai Dievas kartais pasitraukia į tamsiąją naktį, kad žmogus suprastų, ką reiškia šis nutolimas.

Ir kad Kryžius nėra nei papuošalas, nei fetišas. Jis perkerta amžinojo ciklo ratą, išsiveržia kitapus laiko. Jis apglėbia tai, kas baigtina ir laikina. Ir kai mes pajuntame keistą ilgėsį, kurio negali nuramdyti niekas, o paaiškinti – tuo labiau, mes ilgimės ne ko kito, o tos apglėbiančios begalybės.

Ir jaučiame gailėstį tam, kas uždaryta riboto laiko rate. Besisukančiame apie savo ašį. Kaip gyvatė, išikandusi uodegą. Arba voverė rate. Žmonės, kurie perkirto šį ratą – mūsų partizanai, Ukrainos kariai, kankiniai ir šventieji – išėjo į begalybę kryžiaus tiesėmis, o jų priešai liko uždaramame rate. Juk ne veltui Dantės „Pragaras“ suskirstytas ratais, o „Rojus“ skleidžiasi begalinėmis sferomis kaip rožė, nepaliaujanči žydėti.

Ir mes esame akli ir kvaili, jeigu manome, kad ratas, vienoks ar kitoks, yra mūsų egzistencijos erdvė, o stabas – mūsų dievybė. Mes sekame apie pragarą legendas, o apie dangų pasakojame anekdotus, kurie nėra juokingi. Bet štai susiduri su tuo, kas gąsdina ir stebina – su nesuvokiama drąsa, su kilnumu, su nenuolankumu melui ir smurtui... ir lieki bejėgis, ir tavo bejėgystė stipresnė už galingųjų valdžią, už gudriųjų klastą, už skambantį varį.

Renata Šerelytė



Romualdas Požerskis. Atlaidai

VAKARĖJ ŽAROJ

*Vakarėj žaroj man pasaulis didingai gražus.
Jo vaizdas man niekad išalkusioj sieloj nežus.
Į gėstančią saulę pakėliau rankas ir akis –
Ir mano krūtinėj gal blėstančios ugnys atgis.*

*Jaučiuosi kaip krislas toj jūroj spalvų ir dažų,
Kur auksas ir varis jau gėsta danguj pamažu.
Jaučiuosi kaip dievas, kad mano būtybės krisle
Taip pat suliepsnojo žaros stebuklinga galia.*

*Keliausiu per naktį į brėkstančio ryto aušras.
Ten šviesų pasaulį nerimstanti siela atras.
Aš spindinčią dovaną rytmečio saulei nešu –
Vakarės žaros stebuklingų spalvų ir dažų.*

Vincas Mykolaitis-Putinas

MRF

MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas
2025 m. svarstys
projektą: DRAUGAS
laikraščio diasporos
žiniasklaida.

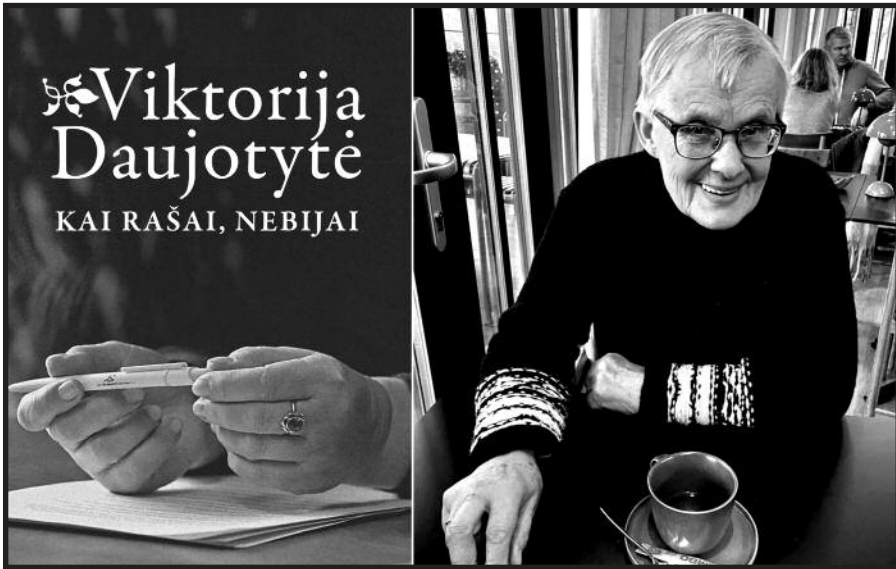
Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kryžiaus ašmuo • 2-as psl. Jonas Benamis. Trijų Karalių premija/ Viktorija Daujotytė. Kai rašai, nebijai. Ištrauka • 3-as psl. Inga Daugirdė. G. Petkevičaitės-Bitės bičiulystė su P.Višinskiu ir Žemaite • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Prisimenamas Lietuvos kariuomenės karininkas ir fotografas Medardas Vasiliauskas • 5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. Nauja paroda Bažnytinio paveldo muziejuje • 6-as psl. Renata Šerelytė. Iš Dangaus atminties. Esė • 7-as psl. Arvydas Juozaitis. Pakeliui į jubiliejinį numerį • 8-as psl. Nauja paroda Bažnytinio paveldo muziejuje (tęsinys)

Kitame numeryje: Metų knygų rinkimai* Magiškos dailininko Algio Griškevičiaus sankirtos

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

TRIJŲ KARALIŲ PREMIJA



Profesorė Viktorija Daujotytė ir jos naujoji knyga

Jonas Benamis

Sausio 6-ąją į Lietuvos rašytojų sąjungos klubo salę kaip niekada gausiai susirinko žiūrovai ir klausovai – ne visi ir sutilpo, teko prie durų stovėti. O proga išstiko neeilinė – paprastai kiekvieną sausio 6-ąją, Trijų Karalių dieną, klube teikiama Lietuvos rašytojų sąjungos premija, dar vadinama Tri-

jų Karalių premija. Komisija, sudaryta iš penkių narių, sprendžia, kam teikti šią garbingą premiją. Nuostatos paprastos – laureatas turi būti LRS narys, ir jo kūrinys turi būti aukštos meninės vertės. Ši graži tradicija tęsiama jau daug metų, laureatais yra tapę daug žymių Lietuvos rašytojų ir poetų.

Šiais metais komisija, kurią sudarė Mindaugas Nastaravičius, Alvydas Šle-

pikas, Rimantas Kmita, Gintaras Grauskas ir Renata Šerelytė, bene vienbalsiai sutarė paskirti Trijų Karalių premiją profesorei Viktorijai Daujotytei už autobiografinių tekstų knygą „Kai rašai, nebijai“. Neįtikėtina, kad šią solidžią, daugiau nei 700 puslapių knygą jau perskaitė bene pusė Lietuvos ir jau kartojamas antras tiražas – neįtikėtina ir tai, kad komisijos sprendimas praktiškai buvo sutiktas palankiai, nes kitais atvejais pasitaikydavo ir protestuojančių balsų. Tai tik parodo, kad knyga iš tiesų yra literatūrinio gyvenimo įvykis, sulaukęs didelio skaitytojų susidomėjimo.

Vakarą vedęs poetas Mindaugas Nastaravičius itin jautriai ir taikliai kal-

bino profesore – ir apie knygą, ir apie atmintį, ir apie tai, kaip literatūrologija susitinka su poezija ir proza. Laureatę pasveikino ir diplomą beigi gėlių puokštę įteikė LRS pirmininkė Birutė Jonuškaitė. Na, o intarpuose – kaip juokavo A. Šlepikas, inكليuzuose – proga pasisakyti turėjo komisijos nariai Renata Šerelytė, Alvydas Šlepikas, eilėraščių iš Viktorijos Daujotytės poezijos knygos „Kaulo gyvybė“ paskaitė aktorius Juozas Budraitis. Galiausiai baigiamąją kalbą pasakė ir pati laureatė, akcentuodama, kad gyventi gali tada, kai turi kam dėkoti, ir kad jai vėlyva garbė nebėra pavojinga.

Vakarą vainikavo entuziastingi pokalbiai prie vyno taurės.



Trys Karaliai eina Vilniaus gatvėmis

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ KAI RAŠAI, NEBIJAI

Ištrauka iš knygos

*išmesiu, – sako sesuo,
ištraukusi seną megztinį,
kiek metų, suėstas kandžių,
– gali išmesti, atsiliepia nuo kuknės,
tik guzikus išpjauk,
sudėk į dėžikę prie siūlų,
gali pririekti kam*

Senų, atlikusių, daiktų gyvenimai. Ne, niekas nebuvo išmetama – nei Keiniškėje, nei Pagirgždūtyje. Ir motina nieko neišmesdavo; tik apie ko-kius penkiasdešimtuosius metus stengdavosi sutaisyti ryšulį žydui skurlininkui; atvažiuodavo menku arkliu, dar menkesniu vežimėliu, rinkdavo kaulus ir skudurus, mainais (ar su nedidele priemoka) duodavo adatų (didelių ir mažų), mui-lo, spalvotų segtukų, šukų, *persyliaus*. Tai buvo labai reikalingi daiktai – tėvas vis reikalaujavo didelės adatos, kai lopydavo mūsų avalynę, siūdavo su *dro-timi* (nuvaškuotais lininiais siūlais); adatos lūždavo. Tas senas žydas buvo geras senųjų Daujočių pažįstamas; kalbėdavosi, ilsėdavosi, gal ir valgydavo ką. *Kromas* – tokia medinė skrynelė, pridėta mažų daiktelių, atidarydavo, ant antvožo išdėliodavo. Tarsi Šatrijos Raganos Šmulką dar buvau susitikusi, atsimeņu juodą, iki blizgėjimo nutrintą kepurę, ilgą juodą drabužį, barzdotą veidą. Kaip jis buvo likęs gyvas, kaip išgyvenęs tuos siaubo metus.

Seni daiktai, seniai nebenešiojami, suirę, kandžių sukapti kailiniai, suplyšę kaliošai, suskilęs kalvarato ratas, sulūžusi kėdė taikiai gyveno ant viškaus. Ten visko galėjai rasti. Bandytas ką nors išmesti ir motinos, ir tėvo buvo sutinkamas priekaištingai: *kyk sykio eso prityrusi, tik išmeti, é jau prisėreik...*

Paskutinis motinos prašymas: *jog žėna kor, ruodžiau, tuo etažerkuo, kor suo peilio reik stalčioka atėdaryti, y mona du tūkstunte, pajėmk, jog reikies...* Jei kuris palikdavom kiek, taupė, dėjo, *ka pagrabū būton... Pėncėjis ožtenk*, sakydavo.

Dabar pagalvoju, kad etažerė (motina ir visi mes sakydavom *etažerka*) yra mano lemties, mano sąmonės kelio baldas. Pirmą sykį pamačiau ją pirmoje klasėje Siriškės pradinėje mokykloje – pas ūkininką Adomą Vasiliauską – mažytėje mokytojos kamarėlėje, su keliomis knygomis ir sąsiuviniais krūvelėmis. Paskui ir tėvai nupirko – trys keturkampės, viena virš kitos atviros lentynėlės, kampais pritvirtintos prie stulpelių; kažkas ypatingo kaimo troboj, nebūtinu, tad svarbaus. Kartą mačiau baldų antikvariate – lyg raudonmedžio (ar jo imitacijos), su kirvarpų takeliais šonuose. Panaši į tą, kurią radome Vėžai-čiuose, ant aukšto, motina nebuvo tikra, ar galima pasiimti, įtikinėjau, kad su ja juk ir pirkome. Norėjau, kad ta etažerė būtų. Ir dabar jos norėčiau. Bet gal tik iš tolo.

Motina nebuvo nei taupi, nei išlaidi, tiesiog kitaip viską skaičiavo. Gailėdavo sau geresnio kashnio, ypač tą tarpą, kai buvo viena: *jog turo pyna, bulbiu, kyk mun reik*. Bet kaip vaikas galėjo neapgalvotai brangiai sumokėti, jei kas įkyriai ką siūlydavo, užnešdavo, atnešdavo – *kap či atsakysis, kap é sarmata...* Paskui gailėdavosi, kam nupirko nereikalingą. Net „Bhagavadgytą“,

puošnų kažkokios sektos leidimą, brangiai įpiršo įkyri platintoja. Kad nesikrimstų, sutikau, kad man tikrai reikalinga, nors turėjau gerą mokslinį leidimą, apsidžiaugė: *nu mata, na ba reikala būso pėnėngos išmetosi*.

Buvo įpratusi pinigų slapstyti, toks gyvenimas jai buvo. Ką turėjo, troško padalinti vaikams, bijojo kurį nuskriausti. Ir babūnelė taip darė – atsimeņu, pardavė paskutinę savo karvę, daugiau jau nieko nelaike, gavo tik kelių rublių pašalpa, nupirko man pirmą laikroduką, „Zarja“ vadinosi, balto metalo, keturkampis, prisukamas. Tada buvo brangus daiktas, antrame kurse (dar dirbau „Tarybinio studento“ redakcijoje) susitaupiau ir nusipirkau naują, o tą atidaviau motinai – ir jos pirmas rankinis laikrodys. Kai eidavo kur, užsisėgdavo. Kur jį pradingsta – tie maži daiktai: laikrodukas „Zarja“, tėvo *kulionikai* iš Rusijos, motinos plonas sidabrinis žiedelis su monograma... Kas kada ras juos žemėje?

Kartais pagalvoju apie babūnelę, kaip ji jautėsi, kai jau nieko nebeturėjo, tik siaurą medinę lovelę pasienyje, nosinėleje surištus kelis rublius, o juk buvo kadai ūkininkė, didelių namų šeimininkė. Ne, nesiskundė, mirė tyliai, dešimčia metų jaunesnė už motiną. Motinos daiktai – ir tie, kur dar iš Pagirgždūčio, – liko mums svetimuose namuose. Jei ir pasiimtum ką, kur dėtum, kam būtų reikalingi. Nukryžiuotajį, mažą juodą, įjuodusį kryžių pasiėmė Zenelis – babūnės Daujotienės, virš jos lovos kabėjo ir virš jos motinos – Domicėlės Šliogerienės. Savo paveldėtą namų šventumo dalį turiu – tas mano šventas Antanas, ta skulptūrėlė – tik aš viena, kai liečiu aptrupėjusį paviršių, prisimeņu vietą, kur tas kopyltstulpis stovėjo, prie didelio Daugėlos svirno, atsigręžęs į darželio klombas, į namo langus, koks šiltas vasarą buvo jo pilkas kamienas, koks talpus po juo padėtas pilkas akmuo, tilpdavo visi mano gyvulėliai iš skujų, kaštonų, gilių, margųjų pupelių, didžiųjų pupų. Vasaros vakarais atsinešdavau ant to akmens dubenėlį su putra ar bulvėmis, dalindavausi su savo gyvulėliais ir dideliu rainu katinu. Ak, dar katinėlis vardu *Gaži*; priklydo vėlų rudenį, pamestinukas, išbadėjęs, išvarvėjusiom akim, pamatė jį kieme broliukas Zeniukas, gal dar dvejų metų, apsikabino, prisispaudė, šaukė *gaži, gaži*, kai motina bandė atplėšti, išmesti už durų, verkiantį įtikinėjo, kad bjaurus, nešvarus, negražus. Nusileido, įpylė pieno, nutraukusi nuo vaikų, kaip sakė kaimynei. Atkuto katinėlis, užaugo, sekiodavo paskui Zeniuką kaip šunelis, didelis margas *Gaži*.

Kaip tai yra – lyg tikrai koks lemties siūlas vyniojasi, sukdamasis apie savo ašį; ir motinai nieko nepasisėkė užgyventi, *palėkti kun norintas vaikams*, – kaip norėjo; dar buvau studentė, kai rūpinosi dukterims išausdinti kapas (turiu dvi: juoda su žalia – atsimeņu, kaip dažė, kaip taikė žalią vilną į juodą bovelną, jos buvo sunku gauti, važiavo kažkur prie Biržulio, nedaug bebuvu audėjų). Tie keli miško hektarai iš tėvų, iš buvusios Keiniškės Stulginskių žemės. Juk visai kitaip yra, kai lieka namai, medžiai, daiktai, kai gyvenimas tarsi prasitęsias. Daujočių (Daujotų) giminė, kelių dvarų valdytojai apie Žemęgalą, XIX a. pabaigoje jau nusigyvenę, galiausiai rendauinkai; iš abiejų pusių mums nelėmti namai, jų amžinybė, kad bent trims kartoms, kad vaikaičiai turėtų senelių namus. Kad kažkas pareitų, temstant vasaros vakarui, sustotų po dangum, atsidadų – namai.

G. Petkevičaitės-Bitės bičiulystė su P. Višinskiu ir Žemaite Kūrybos pradžia

Inga Daugirdė

Nors bendražmogiškos humanistinės ir patriotinės aspiracijos Petkevičių šeimoje buvo svarbiausios, Gabrielės norą stengtis dėl kito žmogaus ir tautinei bendruomenei svarbių interesų dar labiau sustiprino jos pažintis su P. Višinskiu, kuriame ji atpažino bendramintį, degusį tais pačiais rūpesčiais, uoliai besirūpinusį draudžiamos spaudos platinimu, pasižymėjusį dideliais užmojais ir ugninga dvasia. Kilęs iš paprastų sodiečių ir prasiveržęs į mokslą, žingeidus, daug skaitantis jaunuolis žavėjo savo intelektualumu, o kartu gyvenimišku paprastumu, kuklumu, nuoširdumu, gebėjimu suprasti ir užjausti žmogų. Tie jo bruožai G. Petkevičaitėi-Bitei buvo esminiai – P. Višinskis tarsi įkūnijo gražiausius bendražmogiškus idealus, kuriuos dar vaikystėje puoselėjo jos artimiausi žmonės – mama, tėtis, močiutės. Dirbti savo tautai, mąstyti apie kelius išlikti jai ir jos kalbai, kultūrai – šios jaunuolio lūpomis išsakytos tautinio atgimimo gairės buvo aki-vaizdi sutaptis su visu prigimtinio G. Petkevičaitės-Bitės pasauliu ir dabar ėmė kilti į dar ryškesnes aukštumas. Ypač ją jaudino P. Višinskio pastangos aktyvinti to meto lietuvių literatūros procesą, ieškoti kuriančių asmenybių.

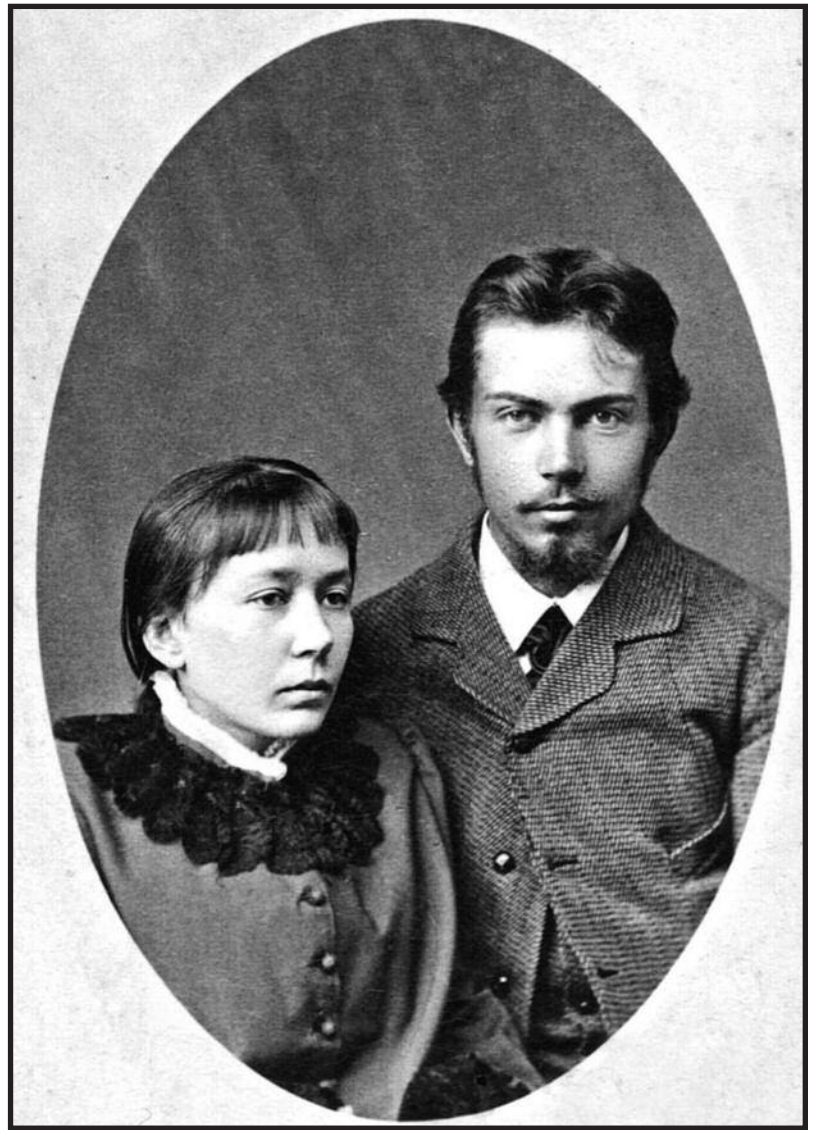
A Sprindžio teigimu, P. Višinskis su G. Petkevičaitė susipažino Joniškėlyje, kai 1894 m. baigęs gimnaziją ir atsisakęs stoti į kunigų seminariją, uždarbavo Šiauliuose mokydamas vaikus ir vasarą su klasės draugu Vincu Kalniečiu pėsčiomis keliavo per Lietuvą. Grįždamas jis sustojo Joniškėlyje¹. Vilkintys ne gimnazistų, bet paprastais sodiečių rūbais, abu lankė pažįstamus inteligentus ir mokslo draugus. P. Višinskis jau anksčiau buvo daug girdėjęs apie daktarą J. L. Petkevičių, drauge su jo sūnumi Leonu mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Jį dabar ir norėjo aplankyti. Vaikino namuose nebuvo, tad tarnaitė pakvietė bityne besidarbavusią panelę

Gabriele. Apie ją P. Višinskis jau žinojo iš publikacijų *Varpe*. Maloniai nudžiugę, jaunuoliai pasisakė iešką susipratusių lietuvių inteligentų. Susėdę visi kalbėjosi apie lietuvių spaudos būklę, literatūros reikalus, rašytojų stoka, sunkumus gabenant knygas ir laikraščius iš Prūsijos. P. Višinskis skatino Bitę rašyti ne tik straipsnius ir korespondencijas, bet ir grožinius kūrinius. Tais pačiais 1894 m. metais *Varpe* ji paskelbė apysaką *Vilkienė*. Šio pirmoju kūriniu, sudominusiu skaitytojus, prasidėjo rašytojos Bitės kelias.

A. Sprindžio liudijimu, 1894 m. atvykęs P. Višinskis pasisakė su savimi turįs ir parodė G. Petkevičaitėi Julijos Žymantienės apsakymo *Rudens vakaras* [pirmasis pavadinimas – *Piršlybos* – aut. past.] rankraštį ir paklausė jos nuomonės apie šį tekstą². G. Petkevičaitės liudijimu, tąkart P. Višinskis teigęs, jog stengęsis jos raštą perskaityti, bet mažai ką supratęs, nes *ji rašanti be jokių ženklų*³. Bitė pažadėjusi rankraštį peržvelgti, bet iškart susidūrusi su netikėta problema – ji vargiai galėjo suprasti tarmę, kuria tekstas buvo parašytas. Rašyta stambiomis raidėmis prastame pilkame popieriuje, rankraštis susiūtas storu, namie verptu linų siūlu. G. Petkevičaitė-Bitė tai sujaudino. Juolab P. Višinskio papasakota istorija, jog šio kūrinio autorė – sodžiaus moteris, rašiusi naktimis, nes dieną turinti dirbti visus ūkio darbus, ir dar sulaukianti vyro barnių už žibalo eikvojimą⁴. G. Petkevičaitė-Bitė tuo metu kaip tik ruošėsi vykti pailsėti į Rygos pajūrį, Karlsbadą (dab. Melužiai). Ten ji turėjo pasimatyti su J. Jablonskio šeima. J. Jablonskis tuo metu dirbo Mintaujos berniukų gimnazijos mokytoju. Nuvykusi jau pirmąją dieną pas Jablonskius susitiko V. Kudirką, Praną Mašiota, Antaną Krikščiuokaitį, Motiejų Lozoraitį – Varpo darbininkus. J. Jablonskiui iškart perdavė J. Žymantienės rankraštį. Jis uoliai ėmėsi skaityti ir drauge su visais analizuoti atvežtą kūrinių. Buvo vieningai nutarta jį publikuoti. Rašytojai buvo suteiktas Žemaitės slapyvardis⁵.

Tų metų liepos 14 d. J. Jablonskiui buvo gimusi dukrelė Ona. Ją pakrikštyti šeima nutarė pakviesti G. Petkevičaitė-Bitė ir V. Kudirką⁶. G. Petkevičaitė-Bitė tai laikė didele garbe. Krikštytos ir įvyko Karlsbade (Melužiuose). Šventėje dalyvavęs V. Kudirka buvo išėjęs iš Varšuvos kalėjimo, todėl jai pasirodė išblyškęs, liesas, idubusia krūtine, aukšto ūgio, bet gana vikrus jaunuolis, kuriam patiko vaikščioti pajūriu.

G. Petkevičaitė-Bitė jaudino sudėtingi šių šviesuolių – P. Višinskio, Žemaitės, V. Kudirkos likimai. Atsisakęs stoti į kunigų seminariją, P. Višinskis nuo 4 gimnazijos klasės nebeteko finansinės tėvų paramos. Jis sunkiai vargo. Buvo labai gabus ir troško mokytis toliau, bet pats turėjo pasirūpinti lėšomis mokslui ir pragyvenimui. G. Petkevičaitė-Bitė susijaudinusi skaitė *Varpo* numerįje Žemaitės apsakymą *Studentas*, kuriame ji labai įtaigiai atskleidė ne tik P. Višinskio, bet ir



G. Petkevičaitė-Bitė su vienu iš keturių savo brolių Tadu.

Panevėžio kraštotyros muziejaus skaitmeninio archyvo nuotr.

kitų to meto lietuvių jaunuolių, netekusių tėvų paramos, situaciją: *Iš kur semiatės kantrybės jūs, nelaimingieji mužikėliai? Iš kur gaunate reikalingos jums tvirtybės? Paragavote sykį gardžių mokslo vaisių – ir niekas nebegali atgrasyti nuo jo. Vargai, neturtas, burniavimai, priekaištai – viskas jus tarytum stumte tik stumia tolyn... Kaip kibirkštėlės iš tamse nybių lekiate į padanges, glaudžiatės į krūvą, stengiatės sužiebtį gaisrą ir nušviesti tėvų žemės tamsybes*⁷.

Tai buvo labai taiklūs žodžiai, palietę Bitės sielos gelmes. Ją žavėjo galintis dėl kito aukotis žmogus, ypač sujaudino iš Žemaitės žodžių plūstantis gerumas, jos gebėjimas užjausti kitą, suprasti jo sunkią padėtį. Didžiausia P. Višinskio svajonė buvo išvykti studijuoti į Peterburgo universitetą, bet jam nesisekė gauti pinigų net kelionei. G. Petkevičaitė-Bitė sužinojo, jog Žemaitė davė jaunuoliui 10 rublių, kuriuos pati iš kažkur pasiskolino⁸. P. Višinskis jai pasakojo, jog pati sunkiai vargdama, nuolat susidurdama su vyro priekaištais dėl bereikalingo šviesos žibinimo, ryšių su „pusberniais“, redaguojančiais jos tekstus, laiko švaistymo skaitant knygas, Žemaitė retai skųsdavosi, pasižymėjo ypatinga savitvarda ir kantrybe. G. Petkevičaitė-Bitė sužavėjo jos dvasinė stiprybė, noras siekti bendro gėrio, gebėjimas susitaikyti su sunkiomis aplinkybėmis ir jas įveikti, valia ir pastangos kurti kitiems turint tiek asmeninių rūpesčių ir kasdienių pareigų. Iš perskaitytų kūrinių G. Petkevičaitė-Bitė jautė didelį šios moters talentą ir būsimą jos misiją lietuvių kultūros pasaulyje. Gili humanistinė pasaulėjauta, meilė literatūrai buvo tai, kas iškart nutiesė tiltus tarp šių asmenybių dvasinių pasaulių.

¹ Višinskis P. Raštai. Vilnius, Vaga, 1964, p. 6.

² Op. cit., p. 7.

³ G. Petkevičaitė-Bitė. Raštai, T. 1, op. cit., p. 462.

⁴ Ibid.

⁵ Būtėnas J. Žemaitės gyvenimas, Kaunas, valstybinė grožinės literatūros I-kla, 1947, p. 34.

⁶ Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima. Sudaryt. Eglė Lukėnaitė-Griciuvienė. Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, p. 22.

⁷ G. Petkevičaitė-Bitė. Raštai, T. 1, op. cit., p. 468.

⁸ Būtėnas J. Žemaitės gyvenimas, ibid.



Povilas Višinskis

Tęsinys kitame numeryje

Prisimenamas Lietuvos kariuomenės karininkas ir fotografas Medardas Vasiliauskas

Algis Vaškevičius

Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune veikia paroda „Medardas Vasiliauskas: karininko keliu ir fotografo žvilgsniu“, skirta tragiško likimo Lietuvos kariuomenės karininko ir puikaus fotografo mėgėjo leitenanto Medardo Vasiliausko (1910–1944) gyvenimui ir kūrybai prisiminti.

Parodą surengę šio muziejaus darbuotojai teigia, kad šio trumpai gyvenusio ir tremtyje Sibire mirusio vos 34-erių sulaukusio Lietuvos kariuomenės fotografo kūryba šiuolaikinei visuomenei yra mažai žinoma, nors prieš Antrąjį pasaulinį karą jo darytos fotografijos dažnai buvo publikuojamos to meto leidiniuose, tarp jų „Karde“, „Naujojoje Romuvoje“ ir kituose.

Jis dalyvavo 1933, 1935–38 ir 1940 Lietuvos fotomėgėjų sąjungos parodose. M. Vasiliauskas buvo apdovanotas Šveicarijoje leidžiamo Tarptautinės fotografų sąjungos žurnalo „Camera“ diplomu. Diplomas skirtas už 1934 metų nuotrauką „Pavasaris Lietuvoje“, kurioje užfiksuotas pro tilto arką prasišviečiantis saulės šviesos ir medžių šešėlių žaismas, atspindimas linksmi raibuliuojančio upelio.

1936 ir 1938 m. Lietuvos fotomėgėjų sąjungos parodose ir 1940-ųjų „Rolleiflex“ konkurse Vokietijoje jo fotografijos buvo apdovanotos prizais ir diplomais. Įvertinant M. Vasiliausko gamtos fotokompozicijų ir spausdinimo technikos originalumą, jis buvo pripažintas vienu geriausių Lietuvoje to meto fotografų mėgėjų.

M. Vasiliauskas gimė 1910 m. Rygoje Kazimiero ir Marijos Vasiliauskų šeimoje. Pirmuosius kelerius savo gyvenimo metus jis praleido Kalvarijoje, kur jo tėvas dirbo kelių tiesimo inžinieriumi. Netrukus prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas Vasiliauskų šeimą nubloškė į Kazanę, kur K. Vasiliauskas dirbo gubernijos jaunesniuoju architektu, vėliau – apygardos



Parodoje – ir asmeniniai fotografo daiktai

butų valdybos kariniu inžinieriumi, dėstė Kazanės politechnikos ir evakuotoje Vilniaus chemijos-technologijos mokyklose.

Į Lietuvą Vasiliauskai grįžo 1918 metais. Būsimasis kariškis ir fotografas baigė Kauno „Aušros“ berniukų gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo Universiteto Technikos fakultete. 1931 m. jis įstojo į Karo mokyklą, o ją baigęs buvo paskirtas 5-ojo pėstininkų pulko 8 kuopos būrio vadu. 1936-ųjų pabaigoje jis pakeltas į leitenantus, vėliau pasiūstas stoti į Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą.

1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, M. Vasiliauskas perkeltas į Karo aviaciją, tarnavo Karo aviacijos štabe, vėliau 9 eskadrilės technikos karininku. 1940 m. spalį likviduojant Lietuvos kariuomenę, jis buvo paskirtas aviaeskadrilės jaunesniuoju fotogrametristu-dešifраторiumi, o 1941-ųjų birželio 14 d. suimtas ir išvežtas į lagerį Rešotuose Krasnojarsko krašte. 1943 metais NKVD Ypatingojo pasitarimo buvo nuteistas 3 metus kalėti, dar po metų ištremtas į Parbigą, čia ir mirė nuo džiovos 1944-aisiais.

Jo žmonos Pranciškos Skomskaitės-Vasiliauskienės (1908–1983) liudijimu, 1941-ųjų birželio 14 d. rytą iš namų vyras buvo išvežtas tarsi į manevrus ir su savimi tepasiėmė tik dienoraštį, fotokamerą „Rolleiflex“ ir asmeninius daiktus: auksinį laikrodį ir portsigarą. Tačiau tai buvo suėmimas. Parbige Tomsko srityje jis 1944 m. rugsėjo 12 d. mirė greitąja džiova ant krikšto mamos, savo tetos Stasės Giedraitytės-Šakenienės (buvusio Lietuvos valstybės kontrolieriaus Konstantino Šakenio žmonos) rankų. Yra žinoma, kad ant kapo buvo įrengtas Parbigio miesto parkas.

Pasak naujosios parodos rengėjų, sovietų okupantų pražudyto karininko ir kūrėjo paroda – unikalus būdas pažinti to meto Lietuvos kasdienybę. Profesionalių ir mėgėjiškų tarpukario kasdienybės fotografijų yra maža, nes daugelis neleido sau prabangos naudoti fotojuostelės iš pažiūros atsitiktiniams kadrams. „Kartais atrodo, jog M. Vasiliauskas kas-



M. Vasiliausko kūdikystės nuotrauka

dienybę fiksavo taip, kaip mes šiandien, viską aplinkui pyškindami telefonų kameromis ir negalvodami apie kadrų skaičių, todėl į jo objektyvą pateko ne tik to meto žinomi žmonės ar Kauno pastatai, bet ir gyvūnai, kelio ženklai, gamtos vaizdai, laivai ir t.t.

Kartais netaisyklingi, nesukomponuoti kadrai tarsi nukelia pasivaikščioti į nepriklausomą Lietuvą. Dėmesiu smulkioms detalėms ir nenupoliruotai kasdienybei M. Vasiliausko kūryba primena neseniai atrasto ir jau spėjusio pagarsėti Antano Ingelevičiaus darbus. Juolab kad abu fiksavo Kauno miesto kasdienybę, abiejų fotografijos dvelkia panašia dvasia“, – teigiama parodos pristatyme.

Parodoje galima pamatyti ne tik įvairias prieškarinio fotografo nuotraukas, bet čia yra ir jo paties kūdikystės nuotrauka, daryta 1910–1911 m. Kitoje fotografijoje – karininkas M. Vasiliauskas, jo tėtis, Vytauto Didžiojo universiteto inžinerijos profesorius Kazimieras Vasiliauskas (1879–1957), brolis Gediminas bei sesuo Danutė, mama Marija ir kita sesuo Marija. Taip pat čia yra ir jo asmeninių daiktų, dokumentų, apdovanojimų, minėtas „Camera“ diplomas ir kt.

Nukelta į 8 psl.



M. Vasiliausko darbai šiandien jau mažai kam žinomi.

A. Vaškevičiaus nuotraukos



beLONGING

Lithuanian Artists in Chicago

1900 to Now

Sept. 28, 2024 - May 17, 2025

At the Balzekas Museum on Pulaski

<https://balzekasmuseum.org>



The beLONGING exhibition is part of the Terra Foundation of American Art's "Art Design Chicago" program series. In addition to Terra, sponsors include the Lithuanian Foundation, Inc., Illinois Arts Council, City of Chicago DCASE through a CityArts grant, as well as private donors.



Parodos centre: šv. Benedikto ir šv. Skolastikos paveikslas



Šv. Kazimiero ir šv. Benedikto relikvijoriai



XVII–XIX a.: Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios smilkytuvas, 1757 m., BPM

Nauja paroda Bažnytinio paveldo muziejuje „Buvo ir yra. Vilniaus benediktinių istorija“

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Naujųjų išvakarėse Bažnytinio paveldo muziejus visuomenei atvėrė parodą apie vieną seniausių ir garsiausių katalikių vienuolijų Vilniuje. Parodos eksponatai liudija jų šventes ir kasdienybę nuo pat įsikūrimo, suklestėjimo iki tragiško likimo XX a., padalinusio bendruomenę ir jos paveldą. Pirmą kartą vienoje vietoje rodomi surinkti išlikę Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios radiniai: paveikslai, liturginiai indai, bibliotekos vertybės, eksponuojamos nuotraukos. Parodos kuratorės: Karolina Koroliova-Barkova, Rita Pauliukevičiūtė. Eksponatus skolino Lietuvos ir Lenkijos nacionaliniai muziejai ir kt. institucijos: bažnyčios, abatijos, vienuolijos ir bibliotekos.

Parodos centre lankytojus ir pasitinka paveikslas, kuriame juodu benediktinių abitu vilkintys šventieji: šv. Benediktas ir šv. Skolastika.

Pirmoji benediktinė Skolastika (480-543), šv. Benedikto sesuo. Jiedu gimė turtingoje italų šeimoje, tačiau pasirinko maldą ir askezę. Monte Cassino Benediktas buvo įkūręs vyrų vienuolyną, vėliau netoli tos vietos – ir moterų vienuolyną, kurio abate ir tapo Skolastika. Brolis ir sesuo susitikdavo kartą per metus diskusijoms apie dvasinius dalykus. Jos diena minima vasario 10-ą, jo – liepos 11-ą.

Šv. Grigaliaus „Dialoguose“ pasakojama apie paskutinį Skolastikos susitikimą su broliu. Nujausdama mirtį, ji pra-

šė Benedikto pasilikti su ja iki aušros ir pasakoti jai apie šventųjų laimę danguje, tačiau Benediktas atsakė, nes nenorėjo nakvoti už savo vienuolyno sienų ir laužyti savo paties sukurtą taisyklę. Skolastika tuomet paprašiusi Dievo, kad jis leistų jos broliui pasilikti, prasidėjo smarki audra ir Benediktas bei jo vienuoliai negalėjo grįžti į savo abatiją. Benediktas sušuko: „Teatleidžia tau Dievas, sese. Ką tu padarei?“ Skolastika atsakiusi: „Aš prašiau tavęs ir tu atsakei. Aš paprašiau Dievo ir jis atsiliepė“. Brolis ir sesuo išsiskyrė kitą rytą po ilgos diskusijos. Po trijų dienų Benediktas meldėsi savo vienuolyne, kai pamatė sesers sielą, pakylančią į dangų it baltas balandis. Benediktas pranešė vienuoliams apie Skolastikos mirtį ir vėliau palaikė ją karste, kurį pats padarė. Skolastika buvo palaidota Monte Cassino bažnyčioje, kur šalia jos vėliau atgulė ir Benediktas. Parodoje yra Simono Čechavičiaus ir jo mokinių paveikslas: „Šv. Benedikto mirtis“, tapytas 1758–1759 m.

Skolastikos atributai: lėlija, krucifiksas ir balandis, išskrendantis iš burnos arba plasnėjantis virš galvos, tupintis jai ant rankos, kartais ant pastoralo ar knygos.

Lietuvos Didžiojoje kunigaikštijoje kadaise buvo šeši vyrų ir septyni moterų benediktinų vienuolynai (trys vyrų ir trys moterų veikė dabartinėje Lietuvos teritorijoje). Lietuvoje nuo XVII a. įsitvirtino seno barzdoto benediktinų patriarcho tipažas. Viena atributų grupė akcentuoja šventojo priklausomybę benediktinams (juodas abitas) ir abatystę (pastoralas, mitra, pektoralas, kapa), regulos autoriaus ir vienuolijos įkūrėjo statusą (knyga, bažnyčios pastatas), kita reprezentuoja jo gyvenimo stebuklus (taurė su gyvate, įskilęs indas, duona su gyvate ar varnu) ir mistinę viziją (ugnis rutulys).

Benediktinų Vilniuje istorijos pradžia. Grupelė (besilaikančių Kulmo abatės parengtos regulos) seserų benediktinų į Vilnių iš Nesvyžiaus atvyko apie 1618 m., jas pakvietė ir prigludė savo valdose Mikalojus ir Kotryna Horodiskiai, tačiau fondatoriai mirė nesutvarkę būtinų dokumentų. Benediktinų vienuoles pasilikti įtikino Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius, 1629 m. jis parengė naują Šv. Benedikto regulos interpretaciją, įtraukdamas iškilmingas barokinio puošnumo apeigas. Vadinamoji Valavičiaus regula paplito visoje Abiejų Tautų Respublikoje.

Vienuolynas suklestėjo dėl Pacaičių atsinešto kraičio, jų iniciatyva pastatyto baroko perlo – Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčios. XVIII a. benediktinų bendruomenė suklestėjo visoje LDK dėl naujai įstojusių į vienuolyną Sibilės ir Onos Pacaičių (LDK pakamario Felikso Jono Paco dukterų) ir jų testamentu dovanoto kraičio, jų iniciatyva pastatyto baroko perlo – Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčios, puoštos geriausiais Vilniaus tapytojų ir skulptorių kūriniais. Bažnyčios altorius ir kopyčią dekoravo dailininkai J. Herdegenas, J. Wozzyński, Jonas ir Juozapas Hedeliai. 1759 iš Krokuvos



Šv. Benedikto seserų vienuolijos Šv. Kotrynos abatijos rankdarbiai: „Vienuolės kelias tobulumo link“, Klara Mariana Goy (s. Sulislawa OSB), Vilnius, 1917 m. ir dekoratyvinis siuvinys, Vilnius, XIX a. –XX a. pr.

į Šv. Kotrynos bažnyčią ir benediktinų vienuolyną buvo atvežta S. Czechowicziaus 15 paveikslų (išlikę saugomi Lietuvos dailės muziejuje). Pacaičių užsakytu auksakaliai pagamino ir du prabangius Lietuvos ir Ordino globėjų – Šv. Kazimiero ir Šv. Benedikto relikvijorius.

Šv. Kotrynos Aleksandrietės sužadėtuvių (Simono Čechavičiaus) paveikslas ir šiandien puošia centrinį Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios altorių. Šioje parodoje yra ir mažesnis paveikslo variantas *Mistinės Šv. Kotrynos sužadėtuvių*, nutapytas nežinomo flamandų dailininko XVI a. pab., šalia – po stiklu benediktinų mistinių sužadėtuvių dokumentų (pvz., dvasinis skaitinys, skirtas konsekracijos apeigoms besiruošiančioms vienuolėms) ir nuotraukų, kuriose kandidatės, pasipuošusios įvilktuvių apeigoms, įvilktuvių ir amžinųjų įžadų apeigos. Mistinių sužadėtuvių tema pasikartoją net trijuose altoriuose, vienuolinio gyvenimo kontekste siejasi su amžinųjų įžadų idėja. Parodoje eksponuojami 9 iš 12 išlikusių šio didingo altorių ansamblio paveikslų, kurių ekspoziciją galima pamatyti įprastai uždarytoje muziejaus dalyje – kluatą juosiančiame koridoriuje.

Mistinės sužadėtuvių – tai amžinieji įžadai, prilyginami santuokai, dvasinio susiliejimo su Kristumi metafora. Dvasinio virsmo vienuole etapai: įvilktuvės, procesijos ir konsekracijos apeigos. Vienuolė nuotakos suknele, auksu ir akmenimis spindinčia karūna, lydima pamergių, prieidavo prie altoriaus ir kunigui įteikdavo skaistumą simbolizuojančius žvakę ir vainiką, vėliau – ir įžadų lapelius, kurie nuguldavo į vienuolijos archyvą.

Nukelta į 8 psl.



Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios archeologiniai radiniai. Laimutės Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Iš Dangaus atminties

Renata Šerelytė

Laisvė būti savimi... ką gi iš tiesų tai reiškia? Ši frazė negali būti taip paprastai suvokiama – juk žmonės iki užkimimo ginčijasi, kas iš tiesų yra laisvė. O kas esu „aš“, kodėl „aš“, ar tikrai „aš“ ir kam „aš“ esu – šis klausimas nedavė ramybės ištisoms žmonių kartoms. Ir tikėjimės, kad neuos, nors pasitaiko atvejų, kad rimčiausia mina imama neigti ir žmogaus laisvę kaip įpareigojančią duotybę, ir patį žmogaus kaip unikalią fizinę ir dvasinę būtybę apibrėžimą, eliminuojant jo valią ir pasirinkimo laisvę.

Būdami tik protingi gyvūnai ir turėdami išsivysčiusius instinktus, bet neturėdami valios jėgos, moralės kodekso ir pasirinkimo laisvės, vargu ar begalėtume apskritai kalbėti apie savo būties laisvę, nes baigtinei būtybei tokios sąvokos paprasčiausiai nereikia. Ją pakeičia simuliakras. O simuliakrai šiandienos pasaulyje taip išgalėję, kad mes su jais susigyvenome ir jų nebeapstebime.

Štai todėl frazė „laisvė būti savimi“ toli gražu nėra paprasta. Ypač jeigu atmestume visas paskui ją besivelkančias klišes, tokias kaip „bėgti nuo savęs“, „atrasti save“, „išreikšti save“ ir pan., dažniausiai liudijančias tik paviršines mūsų gyvenimo formas, susijusias su kasdienine veikla, buitimi, profesija, karjera, pomėgiais, dvasingumo paieškomis per įvairiausias ezoterikos formas. Keisčiausia, kad žodis „laisvė“ šioms frazėms lyg ir nereikalingas; frazė „laisvė bėgti nuo savęs“ skambėtų juokingai, o „laisvė išreikšti save“ – banaliai.

Bet iš tiesų „laisvė“ yra kertinis visų šių frazių žodis. Ir ji slepia, sakyčiau, bauginančią potekstę: juk visi puikiai suprantame, kad laisvė be atsakomybės, be išminties ir be meilės yra siaubinga, griauanti, destruktivi jėga. Todėl frazė „laisvė būti savimi“ man neatrodo tokia jau nekalta, kaip galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio ir šia tema būtų galima priplepėti ištisus moterų žurnalo puslapius.

Laisvė būti savimi susijusi su dideliais dvasiniais iššūkiais; apie juos kalbėti nelengva, nes tie iššūkiai auga augant žmogaus sielai. Nebrandi siela dažnai nenori priimti savęs tokios, kokią ją sukūrė – ir savo fizinio, ir dvasinio pavidalo. O tai juk ir būtų pirmas žingsnis į laisvę. Tačiau, kaip minėjau, pasaulio akyse *laisvė* jau senokai tapusi simuliakru ir tapatinama ne su asmenybės augimu ir branda, o su įnorio tenkinimu. Per frazuojant Šv. Apaštalą Paulių – užuot dirbę vyriškus darbus, tebežaidžiamė vaikų žaidimus. Taigi nepriimdama savęs tokio, koks yra sukurtas, asmuo netenka laisvės būti savimi; patenkinęs savo įnorį, jis nebetenka savo dvasios augimo perspektyvos, ir klausimai „kas aš esu?“ „kam aš esu?“ nebeturi ontologinės prasmės.

Ir nepaisant to, ši prasmė egzistuoja, ir netgi simuliakrai nepajėgia jos nuslopinti.

Juk būna akimirų, kai žvelgi į veidrodį ne tik norėdamas pamatyti savo veidą, bet ir kažką, kas yra *anapus* jo. Sielos paslaptį, sapno giją, *save kitokį*. Būna akimirų, kai išsigąsti *kitokio savęs*.

Tas išgąstis susijęs ne tik su vadinamąja *žemės atmintimi*, kai suvoki, kad atėjai iš laiko bedugnės, tamsaus inertiško vandenyno, pirmųjų liūdesio prisiskendusių fosilijų, uolienu, rūdų ir dirvožemio sluoksnių, kiautelių, plunksnų, griaučių, pelekų ir žvynų, iš tiršto ir beaistrinio klodo, įkalinto laike ir neteikiančio nemirtingumo vilties. Išgąstis susijęs ir su tuo, kas „Tikėjimo išpažinime“ įvardijama kaip *neregimoji visata*, kas yra anapus laiko, ko prag-



matiškos gyvenimo praktikos nepajėgia įvardyti, o ezoterinės – apibrėžti. Tai lyg blyksnis kurčioje tamsoje, Malonės spindulys, šviesos provaizdis. Klausimas, į kurį nesugebame atsakyti ir niekadoms neatsakysime, ilgesys, kurio jokia maloni gyvenimo praktika neišsklaidys. Dvasingumas, kuris mūsų gendantį kūną apvilks negendančiu.

Kokia baisi būtų toji „laisvė būti savimi“, jeigu išvaduotume šią frazę iš neįpareigojančių žodžių kiauto, iš malonių, prasmės neturinčių sakinių ir frazių kalėjimo, iš lipnaus ir slidaus politkoretikumo voratinklio, neveiklaus plepėjimo, gražaus plepėjimo, šnekės vėjui ir grifams!.. Žodžiai išseko, žodžiai paseno, jie nebedaro stebuklų, neprikelia mirusių, negydo ligonių, neliepia kalnams mestis į jūras, o jūroms – užlieti kalnus. Todėl dabar vienas iš laisvės būti savimi požymių – tylėti. Tylėti tada, kai negali kalbėti. Savo tylėjimu

priešintis. Nešti savo tylėjimą kaip kalaviją, žibanti saulėje. Tegu jo ašmenys žilpina akis. Ir kalbėti sapne. Maldoje. Po aiškiais žiemos žvaigždynais. Po dangčia saule. Po sugriautais skliautais.

Tiesą pasakius, ką gi reiškia būti šiame pasaulyje laisvam? Būti savimi?.. K o k i u g i žmogumi man šiame pasaulyje būti? Tokiu, koku mane išivaizduoja visuomenė, kolegos, artimieji, draugai ir neprieteliai? Juk jie tik išivaizduoja, bet nežino ir nemato, taigi aš ne kas kita, o tik savotiškas simuliakras. Ir kartais netgi topteli, kad pagal tą jų išivaizdavimą ir reiktų *būti*. Nes tai pats paprasčiausias kelias. Tuolab jei *laisvę* išivaizduočiau irgi kaip simuliakrą.

Tas vaizdinyz kažkodėl kelia liūdesį.

Aš žinau, ką maždaug reiktų „laisvė būti savimi“ padoriame lygmenyje. Domėtis menais, politika, atrasti naujus savo talentus, dirbti mėgstamą darbą (o kartais – ir nemėgstamą), pasirašinėti liepsningas peticijas dėl žodžio laisvės ir žmogaus teisių (dėl žmogaus pareigų ir atsakomybių mieliau pasirašinėčiau), dalintis savo pomėgiais socialiniuose tinkluose, užsiiminėti sportu bei sveikos mitybos paieškomis ir t.t. Žinoma, kartais išsišokti, paerzinti autoritetus, bet saikingai. Žodis „saikas“ čia labai tinka. Neigiamų savybių nemėnsiu. Bet jos visos labai savos. Kartais su jomis kur kas labiau būnu savimi, nei su teigiamybėmis.

Bet, Viešpatie, kaip man *nebūti savimi*? Tik *savimi*?..

Juk visa tai, kas už veidrodžio amalgamos, kas anapus laiko, kas gąsdina praktišką protą ir kiškio širdį, kas šviečia *neregimojoje visatoje*, kas atėję ne iš žemės, o iš Dangaus atminties – visa tai yra bastionas, į kurį sudūžta paikas ir išdidus mano „aš“ ir mano laisvė būti savimi.

Ir tu, mano siela, tai žinai.

Mano laisvė būti savimi nėra iš manęs, tik iš Viešpaties.

Iš Jo atminties, iš Dangaus atminties.



efoto.lt nuotraukos

PAKELIUI JUBILIEJINI NUMERI

Arvydas Juozaitis

Naujųjų metų šviesą pasitiko Šiaulių šviesa – literatūros almanachas „Varpai“. Nuostabu, kad tai jau 49-asis „Varpų“ tomas, ir kai pagalvoji, kad po Antrojo pasaulinio karo užantyje pradėtas žurnalas pasiekė 50 numerio slenkstį... iš laimės rankos nusvyra. Kaip šitai įmanoma, kas šitai galėjo padaryti?! Ir vienas lauke karys, ir vienas kultūroje žmogus – Leonas Peleckis-Kaktavičius. Kaip kad vienas buvo ir anuomet, tikro karo lauke Algirdas Julius Greimas tais jau tolimais 1943 metais.

Bet kultūroje nieko nėra tolimesnė, viskas po ranka ir sieloje, kai kalbama ir kuriama. Todėl, kai skirstome „Varpus“ į 1943–1944 metų, 1989–1995 metų, 1995–2004 metų ir 2004–2024 metų laikotarpius, šitai darome tik dėl tvarkos galvoje. O visa kita – tradicija – skrenda kaip paukštė per visus metus vienais sparnais, keliais mostais.

Į „Varpus“ žiūriu kaip į Vilnių ir Kauną apskridusį ir į Lietuvos židinio jaukumą grįžusį paukštį. Kaip sau nori, žmogau, taip sakyk, bet Šiauliai be „Varpų“ – paukštis be sparnų. Ir net be savojo Šaulio.

Šį almanachą tradiciškai pradeda rubrika „Senųjų „Varpų“ skambesys“. Pasirinktas 1943-iusius primenantis Henrikas Radauskas, jo eilėraštis „Meilė“. Kai meilė stipresnė už mirtį, argi nepasirinksi karui meilės?

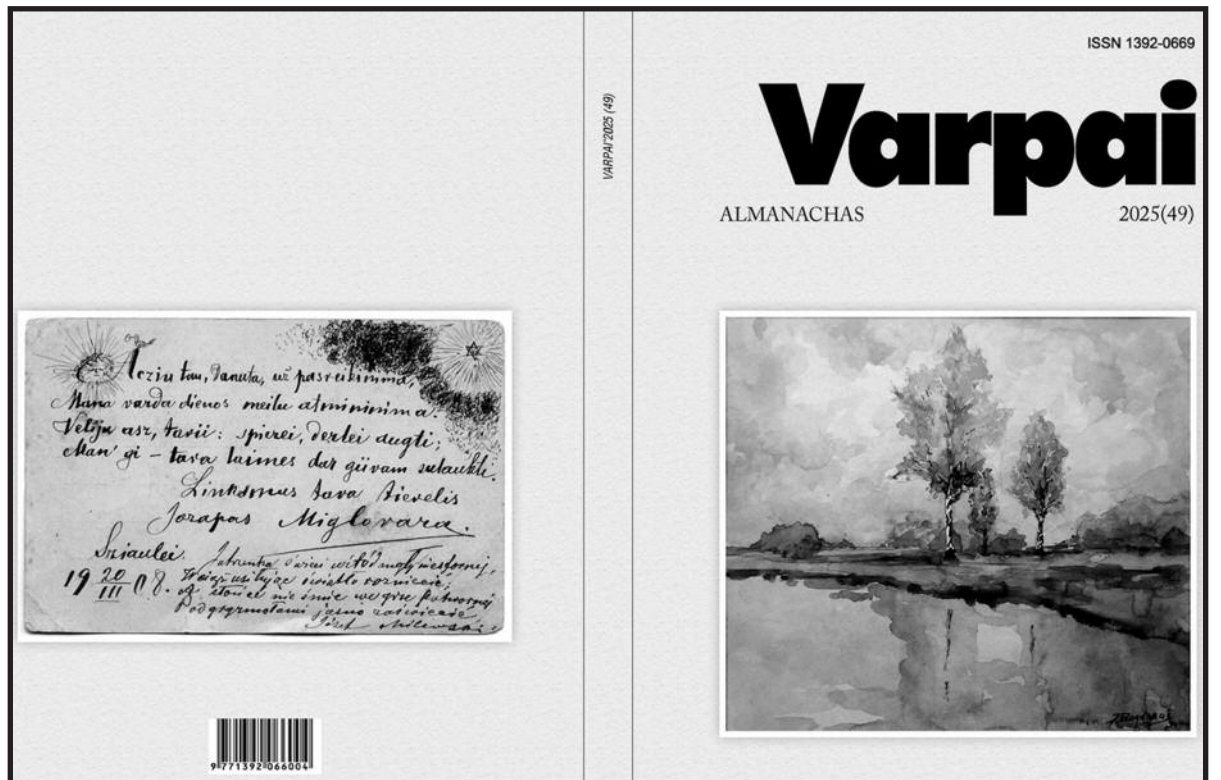
„Ar iš tiesų humanizmas humaniškas?“ – klausia išanginio esė autorius Saulius Kanišauskas, amžinai nenurimstanti siela (ne šiaip sau jis gelbėjo „Žinijos“ draugiją, kai ji, atrodė, jau niekam nereikalinga). Filosofijos mokslų daktaras, rašytojas savo dėmesio vertus tyrinėjimus pradeda maža intriga – papasakodamas anekdotą apie tai, kas nutiko žmogui pusdykumėje pamačius prie jo artėjančius liūtus. „Žmogelis baisiai išsigąsta, puola ant kelių ir meldžia: „Dieve, padaryk tuos liūtus maldingus.“ Ir bematant nualpsta. O kai atsipeikėja, regi, tupi aplink jį liūtai ir suglaudę letenas meldžiasi: „Dieve, ačiū Tau už skanius pietus.“ (...) Moralas paprastas: žmogau, jeigu ko nors prašai, ko nors sieki, prieš tai gerai pagalvok.

„Varpų“ svetainės svečias – prof. dr. Libertas Klimka. Pokalbis su šauniuoju etnologu, blaivinančiu Lietuvą jau ne vieną dešimtmetį, labai atviras, nukeliantis į mokslininko praeitį, plačiai pristatantis dabartį, visapusiškai aptariantis ypač platų veiklos lauką, neįtikėtinais įdomų sukaupusių žinių bagažą. Tiesiog numerio puošmena, ne pokalbis.

Rubrika „Mūzos“ pristato penkis poetus: Aldoną Eleną Puišytę, Violetą Šoblinskaitę-Aleksą, Juliją Almanis, Justą Jasėną, Mindaugą Peleckį. Pastarajam autoriui skirtas didesnis dėmesys – kūrėjo, kuris 2025-aisiais pažymėtų pirmąjį jubiliejų, jau nebėra tarp mūsų, jis prisimenamas perskaitant po porą eilėraščių iš poezijos knygų, o publikacija „Nuo „Maldos vizijos“ iki „Gravitacinio lėšio“ iliustruota labai retomis nuotraukomis.

Nenuilstanti biografijų meistrė Aldona Ruseckaitė siūlo fragmentą iš rašomos knygos apie rašytojų Kazio Puidos ir Onos Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės gyvenimą. Su knyga ji jau keliauja po visą kraštą, bet čia „Varpai“ leidžia susipažinti su medžiaga kaip tikras vaistininkas: gausi gerą vaistą, pakils apetitas. Ir tada jau skaitys visą knygą. Ir lauksi susitikimo su autore kur nors, kad ir P. Višinskio bibliotekoje.

Kai Rusija užpuolė Ukrainą, pasaulis tartum susitraukė. Žmonių širdis užvaldė... kas, tiesą sakant, užvaldė? Pyktis – tokia buvo pirma reakcija. Net pasipylusi rusiškais keiksmiais, tariamais viešai, akiplėšiškai, ardant lietuvišką pasaulį. Partizanai baisiame pokaryje rusiškai nesikeikė, o mes? Mes, deja, ne partizanai. Todėl vis labiau apvaldomi baimės, neviltingos.



Naujasis almanacho „Varpai“ numeris

Ar šis karas yra vien ukrainiečių gintis, ar taip pat ir mūsų karas? Privalome atsakyti į klausimą, ar ilgą laiką gyvenę taikiai, nepraradome gebėjimų bendromis pastangomis pulti ir... apginti laisvę? Ar užteks ryžto pačiai brangiausiai aukai? Atsakymo į šiuos klausimus kartu su autoriumi Gasparu Aleksa ieško rašomo romano „Aistrų snajperiai“ herojai. Ukrainietiška tematikai skirtos ir neseniai į Lietuvos rašytojų sąjungą priimto akmeniškio Dariaus Rekiio novelės.

Arvydo Juozaičio istorinė vizija „Tilžės tiltas, arba Lietuvių valdžia“ nukelia į XX a. pradžią, į kalėjimą ant Vokietijos-Rusijos imperijų sienos. Pagrindiniai veikėjai – Vydūnas, Martynas Jankus, Kapsukas, Žemaitė, Šatrijos Ragana. Apie šią viziją ir kitas savo dramų autorius rudenį kalbėjo Šiaulių „Laiptų“ galerijoje, palydėdamas erdviais komentarais šiauliškio aktoriaus Vlodo Baranausko atliktą jo pjesės „Kudirka – buvau atėjęs“ skaitymą.

„Laiko tėkmėje“ – vėl mūsų Libertas Klimka. Jis klausia: „Kodėl laiką skirstome į atkarpas, pavadintas metais, mėnesiais, dekadomis, tarpušvenčiais, valandomis, minutėmis ar dar kitaip? Žinoma, tam, kad nors kiek prisijaukintume nenumaldomą laiko bėgimą ir spėtume su jo tėkme derinti savo darbus, gyvenimo gaires, laiku įgyvendinamus siekius ir užsibrėžtus tikslus.“ Čia – ir mokslininko pastabos apie laiko sąvoką ir jo fizikinį turinį, kalendorius, dangaus šviesulius, padedančius susmulkinti laiką, laiko tėkmę spartinančius laikrodžius ir kita.

Publicisto Vytauto Almanio puslapiai skirti rašytojams ir knygoms. Juose – daug gyvenimiškos patirties ir išminties, kurios dalis įgyta toli nuo tėvynės – Altajuje, taigoje, ne mažiau įdomu ir tai, kas užfiksuota per susitikimus Lietuvoje, pokalbiai su kolegomis.

Didelis malonumas skaityti Jono Liniausko atsiminimus, gulančius į būsimą knygą „Pletkai apie Valstybę ir jos gyventojus“. Smagus pletkiškas tekstas. Apie ką? Ne, ne tik apie meilę, skaičius ir tvarką, o ir kelią į poeziją, apie autorių teises, berazumių gyvenimą, šaltą prakaitą ir taip toliau. Ir dar daug ką.

Epistoliniam palikimui skirtas „Varpų“ spiritus movens Leono Peleckio-Kaktavičiaus straipsnis, kuriame cituojami įžymių asmenybių laiška, autografa. Gražiai pagerbti rečiau prisimenami kūrėjai, jau sėdintys, anot Bernardo Brazdžionio, ant vėlių suolo. Tas vėlių suolis visai patogus daiktas, nuo jo daugiau papasa-

koji, nei sėdmenis trindamas ant įvairių gyvenimėlio kėdžių: ten bent nesiblaška, papasakoji labiau susikaupęs.

Teresės Hokienės pokalbis „Menas pričiuopti akimirka“ skirtas fotomenininko Ričardo Dailidės gyvenimui ir kūrybai. Ričardas – legendiška asmenybė, atlikęs ir ypatingą vaidmenį... baisu net pasakyti kada – 1969 metais, kai apvertė „aukštyn kojomis“ Kauno sporto halę. Tiesiogine prasme nutraukė tarptautinį Kauno dainos festivalį, nes po jo atliktos dainos „Buvo toks vaikinys“ halę sprogo ovacijomis, kvietė Ričardą 7-iems bisams ir nepanoro klausytis daugiau nė vieno atlikėjo.

Atradimu galima pavadinti pokalbį su žymaus dailininko ir poeto Eduardo Juchnevičiaus sūnumi Martynu, taip pat jau žymiu menininku ir žinomu ne tik Lietuvoje.

O štai ir „Kronikos“ puslapiai. Ir vėl nemažai negirdėtos informacijos: apie Anglijoje gyvenančios tarptautinį pripažinimą pelniusios (trys aukso medaliai pasaulio muzikos apdovanojimuose) kompozitorės Egidijos Medekšaitės muzikinį kūrinį, dedikuotą talentingajam ir anksti mus palikusiame šiauliškiui Mindaugui Peleckiui atminti; vertas dedikacijos, nes mus paliko unikalus vyras, didis poliglotos ir tikras atradėjas. Ir apie tai, kad Vilniuje sukurtas simbolinis Imanuelio Kanto stalas, prie kurio pakviesti trys dabarties kūrėjai; apie bibliofilų konferenciją „Žemačių knyga – VII“ ir kt. Yra ką skaityti.

Kitas „Varpų“ numeris jau bus ypatingas – jubiliejinis, 50-asis.

Pirmajame „Varpų“ viršelyje – nuo pokario metų išeivijoje gyvenusio Juozo Bagdono (1911–2005) akvarelė „Tėviškė“, ketvirtajame – poeto Juozapo Miliausko-Miglovaros (1845–1937) atvirlaiškis krikštadukrei Danutei Venclauskaitei.



„Varpų“ almanacho leidėjas ir redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius

Nauja paroda Bažnytinio paveldo muziejuje

Atkelta iš 5 psl.

Trečias etapas – sutvirtinimas, kuris sustiprindavo ryšį su Dievu. Paskui jai nukirpdavo plaukus, nuimdavo papuošalus ir įvilkdavo į abitą su baltu nuometu. Po metų per procesiją naujokė duodavo amžinus įžadus ir gaudavo juoda nuometą. Visa užbaigdavo konsekracijos apeigos – ypatinga šventė, sutvirtinanti pašvęstosios ir Dievo sąjungą. Šis Bažnyčios palaiminimas buvo skirtas labiausiai išsilavinusioms, išmokusioms lotynų kalbą ir grigališkojo giedojimo meną ir nuolankiai liudijusioms ištikimybę Kristui.

Šv. Kotrynos Aleksandrietės sužėduotųjų su Kristumi legenda. Ji buvo imperatoriškos kilmės, labai graži, išmininga, ilgai nerado sau tinkamo jauniko. Kartą susapnavusi, kad kūdikėlis Kristus užmauna jai žiedelį, ir apsikrikštijo. Šventoji Kotryna yra filo-



Įvilktuvių karūna, XVIII a. pab. – XX a. pr.

sofų globėja (prieš mirtį diskutavo su imperatoriaus filosofais, kurie nesugebėjo jos atkalbėti nuo krikščionybės). Į krikščionybę yra atvertusi ir imperatoriaus žmoną. Aleksandrijos imperatorius norėjo ją padaryti savo meiluže, ji atsisakė ir buvo nukankinta: pirmiausia prikalta prie rato (tasaai subyrėjo), tada nukirsdinta.

Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčios radiniai. Tai ir 12 relikvijorių rinkinys – kruopštaus benediktinių rankų darbo ir maldos derinys. Parodoje galima išvysti ir beveik visus išlikusius Šv. Kotrynos bažnyčios presbiterijos altoriams Simono Čechavičiaus ir jo mokinių tapytus paveikslus.

Parodoje – XVII a. pab. Vilniaus benediktinių abatės Konstancijos Tyzenhauzaitės portretas (iš Varšuvos nacionalinio muziejaus), šalia eksponuojamas unikalus abatės pastoralas, išsaugotas Vilniuje. Abatė buvo atsakinga už dvasinį ir materialų vienuolyno gyvenimą. Jomis buvo renkamos tik dvasiškai subrendusios, stiprios valios seserys eruditės, turinčios vadovės gabumų. Kaip ir vyskupai, jos turėjo valdžios insignacijas: pektoralą (kryžių ant krūtinės) ir pastoralą (Gerosios Ganytojos lazda). Joms buvo dedikuojamos knygos, proginiai eilėraščiai, jų

portretai puošė vienuolijų sienas. Jos turėjusios asmenines bibliotekas.

Vilniaus benediktinės turėjusios milžinišką biblioteką, apie 200 skirtingų knygų. Kulmo kongregacijos vienuolynai jomis keisdavosi ar skolindavosi. XIX a. į benediktinių vienuolyną buvo vežamos ir knygos iš uždaromų Minsko, Nesvyžiaus ir kitų ordinų vienuolynų. Parodoje eksponuojamos knygos, rastos Šv. Kotrynos vienuolyne (iš saugomų LNMMB ir Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozatų). Tai Romos mišiolas, Rankraštinis giesmynas, Benediktinų brevijoras, Benediktinų maldynas, daugiausia dvasiniai ar meditaciniai skaitiniai, šventųjų biografijos lenkų kalba, kt. Šv. Benediktino regula benediktinės turėjusios mokėti atmintinai, o pagal ją – per dieną perskaityti ir po vieną kitą knygą. XVIII a. Vilniaus abatija leidybine iniciatyva išsiskyrė visoje Kulmo benediktinių kongregacijoje.

Mokytojavimas. Benediktinės auklėjo ir mokė kilmingas bajoraites skaityti, rašyti, rankdarbių pagrindu, vėliau – užsienio kalbų, tikslųjų mokslų, šokio ir piešimo. Merginų mokykla veikė nuo 1843 iki jos uždarymo 1923 m. Po karo ta tradicija buvo išlaikyta: dalis seserų įsidarbino mokytojomis mokyklose. Parodoje: prieškario nuotraukos, kuriose sesės kartu su auklėtinėmis po pirmosios komunijos, rankdarbių pavyzdžiai: piešti atminimo albumai, stalo žaidimo lenta, procesijų vėliavoms skirtos juostos, mažosios šv. Skolastikos paveikslukas, kt.

Parodą baigia pasakojimas apie vienuolių likimus. Tai po stiklu rodomi dokumentai: nuotraukos, laiški, kvitai, leidimai išvykti, kt. Antrojo pasaulinio karo metais buvo uždarytas benediktinių vienuolynas ir mokykla. 20 seserų kurį laiką buvo kalinčios Lukiškių kalėjime, tarp jų ir abatė Anzelma Miliczowna ir priorė, mokyklos magistrė Edyta Bronisława Samukowna. Slėpdamos tapatybę tarnavo Dievui ir artimui, gelbėjo žydų šeimas, tarp išgelbėtųjų – litvakas dailininkas Samuelis Bakas. Vilnietės gyveno pogrindyje, negalėjo dėvėti abatijų. Po karo Samukowna išvyko į Lenkiją ir 1960 m. tapo Žarnovieco benediktinių naująja abate. 1944 m. mirus Miliczownai, Vilniuje su kita bendruomenės dalimi pasiliko abatė Jadwiga Flawia Radziukiewicz. Sesuo Benedikta Marija Mikulska (1903–1994) karo metais įsidarbino valstybiniame archyve benediktinių vienuolyno patalpose. Kartu su archyvo direktoriumi Juozu Stakausku ir mokytoju Vladu Žemaičiu ji prisidėjo prie trijų žydų šeimų gelbėjimo. Pokariu, pradedus repatriacijos procesui, vienuolė Marija buvo atsakinga už vienuolyno vertybių perdavimą evakuacijai į Lenkiją: krovė į dėzes knygas ir archyvą (tarp jų buvo paslėpti ir liturginiai drabužiai bei indai), jas traukiniu vežė į

Lenkiją. Abačių portretai ir kiti vienuolyne kabėję paveikslai buvo išskraidinti lėktuvu. Paskutinę vertybių dalį benediktinės pasitraukdamos išsivežė su savimi į Lenkiją.

Benediktinių vienuolynas buvęs šalia Šv. Kotrynos bažnyčios. Sovietmečiu šalia mokyklos sporto aikštynui stovėjo apleista Šv. Kotrynos Aleksandrietės bažnyčia su vienuolyno pastatais, skliautuotu jo koridoriu, kuriuo buvo galima išeiti iki pat Šv. Ignoto (K. Giedrio gatvė) bažnyčios, kadaise priklausiusios jėzuitų noviciatui. Teatrologė vilnietė Gražina Mareckaitė knygoje „*ne Išmaniųjų metas*“ prisimena mokyklinius metus Vilniaus S. Neries gimnazijoje, kuri pokariu buvo įkurdinta bombų nepaliestame buvusiam benediktinių vienuolyne. „*Gimnazijos patalpos irgi buvo tarsi iš fantazijų pasaulio: koridorių labirintai, skliautuoti perėjimai, užrūdijusios geležinės durelės, pro siaurą angą matomas, bet neegzistuojantis kiemas, niekur nevedantys mediniai laiptai, tuščios ertmės ir laukinių vynuogių brūzgynai. Karo pabaigoje griuvėsiais ir degėsiomis virtusiame kvartale mokyklos-vienuolyno daržas, atskirtas aukšta mūro siena, buvo lyg gaivi žalia oazė. Tame darže, salotų lysvių ir žalsvėjančių agrastų fone, tartum nupieštos anglimi triušė kelios juodos figūrėlės – laiko pamirštos, karus marus atlaikiusios vienuolės (jas dažnai matydavome pro klasės lan-*

gus). Jos su niekuo nebendraudavo, nekalbėdavo (gal tylėjimo įžadai?). Siaurame skliautuotame koridoriuje akis į akį sutikta juoda besvorė būtybė akimirksniu pradingdavo už surūdijusių durų.“

Šv. Ignoto gatvėje benediktinės turėjusios savą sodą ir daržą. Iš pradžių juo rūpinosi sesuo Aloyza, kuri kuklioje celėje senojo vienuolyno mūruose gyveno nuo 1923 iki pat 1999 metų. Pasak H. Jotkiało, po karo iš vienuolyno ji nebuvo išvaryta dėl to, kad S. Neries mokykloje dirbo kaip daržininkė, nors pagal išsilavinimą buvo plastyczka, tai galėtų reikšti apskritai menininkę, dailininkę, bet greičiausiai – skulptorę: „*Jos prižiūrimas daržas kėlė nuostabą ir duodavo neįtikėtiną derlių. Galbūt tai lėmė ypatinga čia tvyrojusi nuotaika, o galbūt – sesers Aloyzos talentas.*“

Šiandien Vilniuje Benediktinių buveinė yra Žvėryne (iš surinktų aukų 1964 m. išigyta namukas), jos vargo, tačiau kantriai laikėsi regulos, pagal šūkį: **melskis ir dirbk:** siuvinėjo altorių papuošalus ir liturginius drabužius (kaip ir Šv. Mykolo bažnyčios patalpose fundatoriaus Leono Sapiego dėka išsikūrusios bernardinės). Ekspozatų parodai skolino taip pat ir Vilniuje tebegyvenančios benediktinės, liudijančios vienuolijos gyvybingumą, nors negrįžusios į savo didingus istorinius namus.

Karininkas ir fotografas Medardas Vasiliauskas

Atkelta iš 4 psl.

M. Vasiliausko anūkė, istorikė ir paveldosaugininkė Rūta Trimonienė Kauno paveldosaugos bibliotekai yra dovanojusi 80 savo senelio darytų nuotraukų. Jose 1930–1940 metais užfiksuoti įvairūs paveldo objektai: Gėlgaudiškio, Jurbarko, Paežerių, Bervederio, kaimelio ir kiti dvarai, Raudonės, Klaipėdos, Plokščių vietovės. Tai labai vertingos fotografijos, liudijančios, kaip paveldo objektai atrodė seniau.

Iš tremties Sibire, likus keliems mėnesiams iki mirties 1944-ųjų kovą savo tėvui Kazimierui jis rašė: „Mano brangus, mylimas, nepakeičiamas Tėti! Atskirtas nuo tavęs, atskirtas nuo šeimos ir Tėvynės, nublokštas kažki kur į Sibiro

taigų gilumą, išalintas kūnu (bet ne dvasia) švenčiu Tavo jau net trečiąsias vardines. Baigęs darbą – atvežęs 6 bačkas vandens į pirtį, nutariau nors šiuo nepasivaišinti laišku pabendrauti su Tavimi, pasveikinti Tave.

Tu man buvai viskuo: Tėvu, draugu, mokytoju. Tu buvai mano ramaus būdo, mano pasaulėžiūros, mano idealų kūrimo bendrininkas. Tu savo ramiu tiesiu būdu mokėjai sukurti iš manęs žmogų – humanistą, demokratą. Tu esi tas žibintas, kurio aš norėčiau pasiekti, tačiau nebūdamas taip tobulas, kaip tu, vargu ar galėsiu pasiekti Tavo, brangus Tėveli, lygio.

Mano didžiausias troškimas, kurio aš kiekvieną vakarą prašau Aukščiausio, po šio ištrėmimo vėl pamatyti Tave gyvą, priglauti savo išsvargusių kūną prie Tavęs ir papasakoti visa-visa – skriaudas, čia patirtas, džiaugsmus ir vargus, tą baisią neteisybę ir tą didžiausią troškimą vėl pamatyti Tave, pamatyti gimtąjį kraštą ir savo šeimą. Gyvenk ilgai, sulauk manęs. Brangus tėti, gal tai paskutinės vardinės, per kurias negaliu pamiršti tavo raukšlėtos rankos“.

Parodos rengėjai išleido ir pluoštą atvirukų su labiausiai žinomomis fotografo nuotraukomis. Juose – valtytis Nemuno upėje, bažnyčios šventoriuje ant suolo sėdinti susimąčiusi jauna mergina, saulėje žaidžiantys vaikai ir kiti vaizdai. Paroda „Medardas Vasiliauskas: karininko kelio ir fotografo žvilgsniu“ Vytauto Didžiojo karo muziejuje veiks iki vasario 9 dienos.



M. Vasiliausko nuotr.